

СУДДЯ ЯК УЧАСНИК СУДОВОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

*Валентина Дем'як,
суддя господарського суду
Волинської області*

Як зазначено у ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій суддів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. При цьому, як це впливає з рішень Конституційного Суду України від 07.05.2002 р. № 8–рп/2002 та від 09.07.2002 р. № 15–рп/2002, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Проте з огляду на те, що у чинному законодавстві України досі не визначені такі поняття, як «суддя», «учасники судового процесу», «судова влада» тощо, обрана тема дослідження є досить актуальною.

Серед учених означеною тематикою активно займаються С. Васильєв, Р. Гукасян, Й. Зайцев, А. Плешанов, Д. Притика, В. Сухонос, Б. Тараненко, М. Тітов, М. Треумніков, В. Чернадчук, М. Штефан, В. Шерстюк, В. Щербина, М. Юков, В. Ярков та ін. Разом із тим питання щодо учасників судового процесу, ролі та місця судді у ньому в науці досліджені недостатньо, що й зумовило вибір зазначеної теми.

Відповідно до вимог ст. 19 Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України суддею є посадова особа господарського суду. Процесуальний статус судді визначається Законом України «Про господарські суди» та ГПК України. Слід зазначити, що законодавець дав досить звужене тлумачення [1, с. 416] терміна «суддя», не використав положень розділу VIII Конституції України «Правосуддя» та Законів України «Про правовий статус суддів в Україні», «Про судова устрій України». Не дійшли єдиного висновку з означеної проблематики й науковці. Якщо у цілому узагальнити всі існуючі підходи, то під суддею (у контексті господарських – правових суспільних відносин) слід розуміти «посадову особу судової влади, яка наділена повноваженнями здійснювати правосуддя з господарських відносин» [2, с. 40].

Досить змістовно з цього приводу зауважив О. Кістяківський, який вважає, що слова «суд», «судження» у філософському змісті, означають розумовий процес, шляхом якого людина поєднує ідеї, щоб вилучити з такого співставлення відомий висновок [3, с. 20].

В юридичному змісті ці слова вживаються для визначення подібної або розумової операції, за допомогою якої застосовуються загальна ідея правопорушення та покарання щодо даного факту; при цьому отримується у виді висновку з цієї розумової операції твердження чи заперечення винуватця та справедливості покарання щодо даної особи. Саме у такому розумінні, як дійшов висновку О. Кістяківський, суд у цьому останньому змісті є видом суду в першому або разовому змісті [3, с. 20].

Проте для повного та всебічного з'ясування правової природи терміна «суддя» важливо визначитися з поняттям «судова влада». Як зазначив А. Хливнюк, визначення змісту питання «судова влада» є складною проблемою не тільки для законодавця, а й для юридичної науки в цілому [4, с. 8].

Аналіз нормативно-правових джерел, які стосуються діяльності судової гілки влади України, свідчить, що до цього часу не сформульоване поняття «судова влада». У той самий час цілком очевидним є висновок про те, що зазначена правова категорія нерозривно пов'язана з принципом поділу державної влади (ст. 6 Конституції України), тобто від організації та реалізації цих правових інститутів залежить таке визначальне для демократичного суспільства правове явище, як незалежність судової влади.

Свого часу Б. Чичерін звертав увагу на те, що вища мета держави не у встановленні свавілля, а у ствердженні законного порядку, який досягається системою незалежних одна від одної гілок влади, що однаково виходять від верховної влади, взаємно обмежують та стримують одна одну [5, с. 412].

Щодо судової влади, то на думку І. Марочкіна, однією з владних функцій давнього суспільства була функція судова [6, с. 29]. При цьому винятковою компетенцією судової влади є правосуддя.

Сутність правосуддя, на переконання фахівців з цієї проблематики (з чим варто погодитися), зводиться до того, що це діяльність органів судової влади щодо розгляду правових конфліктів [4, с. 12]. Особливістю функції правосуддя є те, що:

- суб'єктом відправлення правосуддя може бути тільки конкретно визначений законом учасник правових відносин – суд;

- правосуддя виникає лише у визначеному процесуальному порядку, порушення якого є однією з підстав для скасування судового рішення (п. 4 ч. 1 ст. 104 ГПК України);

- акти правосуддя по конкретній справі вносяться іменем держави та мають силу закону (статті 82–85 ГПК України).

Разом із тим судову владу не можна отожденовати з такими більш спеціальними поняттями, як правосуддя (вирішення справ по суті) та судочинство (процес провадження по справі) [7, с. 11].

Крім здійснення правосуддя за правилами судочинства, судова влада має й ряд інших повноважень, що належить винятково їй. Це, насамперед, здійснення:

- конституційного контролю (статті 124, 150 Конституції України);

- контроль за законністю й обґрунтованістю рішень і дій (бездіяльності) державних органів і посадових осіб у разі оскарження їх до суду (статті 4, 17, 18 та ін. Кодексу адміністративного судочинства України) [8];

- роз'яснення з питань судової практики [9];

- аналіз, узагальнення та систематизація судової практики [10] тощо.

З огляду на викладене, слід погодитись із тими фахівцями з означеної проблематики, які вважають необхідним закріплення поняття «судова влада» в нормативно-правових актах, зокрема введення окремого розділу «Судова влада в Україні» в Конституції України та прийняття нової редакції Закону України «Про судочинство України» під назвою «Про судову владу в Україні» [4, с. 12], що не тільки повно відобразить зміст цього поняття, а й дасть можливість всебічно з'ясувати сутність поняття «суддя», яке вживається законодавцем у ст. 19 ГПК України.

Разом із тим, якщо системно підходити до з'ясування всіх складових цього терміна, то потребує додаткової наукової та правової (на рівні нормативного забезпечення) аргументації такий його елемент, як посадова особа. Необхідно здійснити це також з огляду на створення реальних механізмів реалізації таких принципів господарського процесу, як рівність перед законом і судом, гласність розгляду справ, змагальність (статті 4², 4³, 4⁴ ГПК України) та з метою запобігання зловживанню владою чи службовим положенням суддею, вчиненню інших правопорушень у сфері службової діяльності, де з боку суддів тільки у 2008 р. вчинено 47 злочинів [11, с. 6].

Якщо буквально тлумачити положення ст. 8 Конституції України, у якій закріплено принцип верховенства права та керуючись вимогами ст. 19 Основного Закону України, у якій ідеться тільки про посадових осіб ор-

ганів державної влади та місцевого самоврядування, то зміст ст. 19 ГПК України, що визначає термін «суддя», повною мірою відповідає вимогам Конституції України. Але якщо проаналізувати інші нормативно-правові акти з питань діяльності судової влади та судової практики, то в них вживається й інший термін, що має відношення до роботи судді, – службова особа. Так, спеціальним суб'єктом злочинів у сфері службової діяльності (розділ XVII Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України), є, крім давання хабара (ст. 369), службова, а не посадова особа [12, с. 847]. Так, у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. № 5 «звертається увага судів на те, що згідно з чинним законом відповідальність за одержання хабара можуть нести лише службові особи. При цьому слід мати на увазі, що до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними та фізичними особами незалежно від їх відомчої підлеглості.

Аналогічний підхід викладений і в інших постановах Пленуму Верховного Суду України, що стосуються діяльності судової влади. Зокрема, у п. 2 постанови Пленуму «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 р. № 15 зазначено, що суди зобов'язані вимагати від органів досудового слідства долучення до матеріалів кримінальних справ про перевищення влади або службових повноважень копії нормативно-правових актів, положень, інструкцій, інших документів, що розкривають характер повноважень службової особи.

Ще більш ускладнила ситуацію з означеної проблематики постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією» від 25.05.1998 р. № 13, у п. 5 якої терміни «посадова особа» та «службова особа» об'єднані загальним терміном «особи, уповноважені на виконання функцій держави», до яких віднесені і судді.

Отже, наявна так звана правова колізія, вирішення якої є вкрай необхідним з огляду на уніфікацію та систематизацію норм вітчизняного законодавства, правильне застосування норм матеріального права [1, с. 438–445].

На нашу думку, термін «посадова особа» є більш широким за змістом, аніж термін «службова особа», а тому слід внести відповідні зміни до постанов Пленуму, про які йшлося, та до нормативно-правових актів, у

тому числі до КК, що стосуються діяльності судової гілки державної влади. І хоча ця теоретично-практична проблема не є предметом нашого дослідження, слід зазначити, що в науці щодо зазначеного питання теж немає однозначності. Так, М. Мельник та М. Хавронюк переконані, що поняття «посадова особа» та «службова особа» є ідентичними [12, с. 844].

У контексті з'ясування змісту терміна «суддя» важливе значення має аналіз поняття «учасники судового процесу», яке вжив законодавець у назві розділу IV ГПК України та в якому міститься ст. 19 цього Кодексу під назвою «Суддя».

По загальновищаченням у теорії права правилам, у розділах систематизованих нормативно-правових актів (у даному випадку – ГПК України) зосереджуються такі норми права, які регулюють тотожні, схожі, близькі за змістом тощо суспільні відносини й утворюють таким чином так званий інститут права [1, с. 316]. У зв'язку з цим, слід, на нашу думку, суддю віднести до учасників судового процесу або доповнити ГПК України відповідним розділом, який регламентував би правове положення судді у господарському процесі. Крім того, такий висновок ґрунтується на тому, що до внесення змін у ГПК України Законом України від 13.05.1997 р. суддя був віднесений до учасників господарського процесу, отже, повною мірою ця стаття зазначеного Кодексу відповідала логіці систематизації правових норм у розділах (книгах, главах тощо) кодифікованих нормативно-правових актів.

Висновки

Слід констатувати що в чинному ГПК України правове положення судді у господарських правовідносинах є невизначеним, а тому потребує наукового обґрунтування шляхів і засобів вирішення зазначеної проблеми, що і було вчинено у ході нашого дослідження.

Для вдосконалення предмета та методу правового регулювання питань, пов'язаних з участю судді у господарському судочинстві, слід здійснити такі заходи:

доповнити ст. 19 ГПК України реченням такого змісту: «... а також іншими нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність органів судової влади»;

доповнити ст. 19 ГПК України приміткою, у якій дати визначення поняття «суддя», запропоноване нами, тобто здійснити

так зване автентичне тлумачення норми права – роз'яснення її змісту, що дається органом чи суб'єктом права, який видав нормативно-правовий акт [1, с. 413];

у Законі України «Про судоустрій України» необхідно дати визначення поняття «судова влада», що запропоноване у цій статті;

у нормативно-правових актах, що стосуються діяльності органів судової влади, привести термінологію, що вжив законодавець, у відповідність із Конституцією України (зокрема, це стосується ст. 19, у якій використаний термін «посадова особа»);

у постановах Пленуму Верховного Суду України дати так зване судове тлумачення поняття «посадова особа» за аналогією з тим, що запропоноване у цій роботі;

визначитися на нормативно-правовому рівні з процесуальним становищем судді у господарському процесі, внести відповідні зміни та доповнення до ГПК України.

Література

1. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права. – Л., 2003. – 584 с.
2. Дем'як В. М. Учасник господарського судочинства. – Луцьк, 2005. – 127 с.
3. Кистяковський А. Ф. Общая часть уголовного судопроизводства. – К., 2005. – 118 с.
4. Хливнюк А. М. Теоретичні та практичні аспекти поняття «судова влада» // Інформаційний вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2008. – № 2. – С. 8–12.
5. Чичерин Б. Н. Курс государственной науки: Политика. – М., 1898 – Ч. 3. – 628 с.
6. Організація судових та правоохоронних органів / І. Є. Марочкін, В. В. Афанасієв, В. С. Бабкова та ін.; За ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової, О. М. Талочка. – Х., 2000. – 264 с.
7. Мартинчик Є. Про судову владу // Право України. – 1992. – № 11. – С. 10–12.
8. Кодекс адміністративного судочинства України: Науково-правовий коментар / За ред. С. В. Ківалова, О. І. Харитонової. – Х., 2005. – 552 с.
9. Положення про порядок добору кандидатів у професійні судді: Обговорення процесу // Інформаційний вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2007. – № 3. – С. 6–10.
10. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – К., 2007. – 492 с.
11. Медведев О. Із виступу на розширеному засіданні колегії за підставами роботи у 2008 році // Вісник прокуратури. – 2009. – № 2. – С. 3–22.
12. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К., 2005. – 1064 с.

